

ELLENSÉGES SZOLGÁLATOK – AZONOS ÁLLÁSPONTOK

A londoni magyar hírszerző
rezidentúra tisztjének kulturális vitái egy brit kollégájával

Pál István

Összefoglaló:

Bár az 1955-ös magyar-brit kereskedelmi egyezmény megújítására irányuló tárgyalássorozat egyértelműen azt kommunikálta, hogy London 1960-ban már nem óhajtotta a forradalom eltiprását követő időszakra jellemző eszközökkel büntetni Kádár - rendszert, ez nem járt együtt a kétoldalú kapcsolatok automatikus javulásával. A megbeszéléseken mindkét oldalról jelen voltak az adott ország hírszerzőszolgálatának tisztjei és ügynökei/titkos munkatársai, ugyanakkor a véletlen (?) úgy hozta, hogy a legjobb személyes viszony a magyar küldöttség védelméért felelős rendőr százados és a brit miniszteriumok tisztviselőit ellenőrző, a keleti blokkból érkezett delegáció tagjainak tanulmányozását végző brit hírszerzőtiszt között alakult ki. Ennek azonban nem politikai, hanem kulturális okai voltak. Tudniillik, a két diplomata, akiket a korszak értékrendje szerint a középkorúakhoz lehetett sorolni, egyértelműen egy rendkívül konzervatív kultúrafelfogást képviselt, miközben nem tudta értelmezni a korabeli ifjúság viselkedését, amely szűk egy évtizeden belül vezetett el az ún. ellenkultúrához.

Kulcsszavak: hidegháború, hírszerzés, magyar-brit kapcsolatok, az ellenkultúra születése

Abstract:

Although the series of negotiations for the sake of the revival of the Anglo-Hungarian Trade Agreement in 1960 unambiguously indicated that the British Government did not intend to punish the Kádár regime by using the same means that had been characteristic of the years after the suppression of the revolt of 1956, this minor concession did not automatically improve the bilateral relations in general. Due to the general mistrust of the Cold War, the personnel of intelligence services by both sides were over-represented during the talks. Chance, or intention, so ordained that the most friendly personal terms were formulated between the Hungarian police captain responsible for the control of the members of the trade delegation and the British intelligence officer who was trying to detect the possible turncoats among the envoys from the

Eastern Block. The mutual understanding of these men was not based on the shared values in politics but on the interpretation of culture. The two diplomats who could be regarded as middle-aged people unanimously displayed an extremely conservative view on arts and normal behaviour. Likewise, they could not account for the changes of the general attitude of the younger generations that would finally culminate in the counter culture by the end of the decade.

Keywords: Cold War, Intelligence, British-Hungarian Relations, The Inception of Counter-Culture

Bevezetés

Az 1956-os forradalom bukása utáni években Magyarország soha nem látott diplomáciai elszigeteltségbe került, ugyanis a nyugati szövetségi rendszer egyöntetűen illegitimnek tartotta a Kádár János vezetésével megalakult ún. Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányt. Az Amerikai Egyesült Államok részéről a diplomáciai kapcsolatok megszakítása is felvetődött, erre azonban a budapesti amerikai követségen menedéjogot élvező Mindszenty József hercegprímásra való tekintettel a State Department (az USA külügyminisztériuma) nem vállalkozott.¹ A magyar külpolitika részben Kádár János félelmei – a forradalom kirobbanásában vélelmezett amerikai szerep –, részben az egyéb megoldatlan kérdések – a megtorlások elítélése, vagyoni jogi vita – következtében nem látott érdemi esélyt a magyar–amerikai kapcsolatok rendezésére. Olaszország és Franciaország viszonylatában ennél komolyabb eredményt sikerült elérni,² ugyanakkor az Egyesült Államok legfontosabb nyugat-európai szövetségese, Nagy-Britannia is az előző évekhez képest megértőbb viszonyult Magyarországhoz.³ A britek viszonylagos engedékenységet az magyarárta, hogy Harold Macmillan akkori kormányfő szerint a NATO által prezentált elrettentés mellett a keleti tömb országaival folytatott párbeszéd, a „puha” területeken folytatott együttműködés hosszú távon aláássa a kommunista pártok tekintélyét.⁴ Kádár János részéről a nagyobb fogadókészség mögött feltételezésünk szerint az húzódott meg, hogy a –

¹ Balogh Margit (2002): *Mindszenty József*. (Élet – Kép.) Elektra Kiadóház, Budapest. 188–263.

² Magyarics Tamás (1996): Az Egyesült Államok és Magyarország, 1957–1967. In: *Századok*, CXXX évf. 3. sz. 580.

³ Arday Lajos (2005): *Az Egyesült Királyság és Magyarország. Nagy-Britannia és a magyar–angol kapcsolatok a 20. században*. Mundus Magyar Egyetemi Könyvkiadó, Budapest. 154–157.

⁴ Magyarics Tamás (2007): Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. In: *Grotius*, I. évf. 1. sz. 44–48.

mindenekelőtt a BBC által sugárzott⁵ brit antikommunista propagandát a Szabad Európa Rádió kérlelhetetlenségéhez és mindenáron a fegyveres küzdelemre buzdító szónoklataihoz képest⁶ sokkal mérsékeltbbnek tartotta, miközben a London által támasztott pénzügyi követelések súlya is jóval kisebb volt az amerikaihoz képest.

A szerző feltevése

A történelem pikantériájához tartozik, hogy a korabeli Magyarország általános elszigeteltsége közepette a magyar követség egyik diplomatája az 1956-os kereskedelmi egyezmény meghosszabbítását célzó tárgyalások során kvázi baráti viszonyba került egy olyan brit kollégájával, akiről feltehető, hogy az MI6 (Military Intelligence Section 6 – a brit hírszerzés)⁷ szolgálatában állt. E rövid tanulmány hipotézise szerint a két főszereplő párbeszédének operatív (szakmai) szempontból ugyan nem volt értelme, hiszen az érvényben lévő utasítások ellenére sem jutott közelebb a londoni magyar hírszerző rezidentúra⁸ ahhoz, hogy behatoljon a brit titkoszolgálatokba vagy legalább a külügyminisztériumba, ám emberi oldalról volt egy olyan közös pont, ami nem hagyható figyelmen kívül.

A kereskedelmi tárgyalások újraindulása

1960. január 5-én a Külkereskedelmi Minisztérium (KKM) delegációja és a BOT (Board of Trade – Kereskedelmi Minisztérium) delegációja között megkezdődött a magyar–angol kereskedelmi megállapodást előkészítő tárgyalássorozat. Török István miniszter Lengyel Imre és Sumi József társaságában érkezett Londonba, ahol a Magyar Népköztársaság kereskedelmi kirendeltséget vezető Bíró József és helyettese, Antalpéter Tibor csatlakozott hozzájuk.⁹ A BOT díszében látta vendégül a magyar kereskedelmi delegációt, amelynek égisze alatt Pados Gábor – gaz-

⁵ Pallai Péter – Sárközi Mátyás (2006): *A szabadság hullámhosszán. Az 1956-os magyar forradalom története a BBC elmondásában*. Helikon, Budapest. 5–8.

⁶ Simándi Irén (2002): A magyar forradalom a Szabad Európa Rádió hullámhosszán. I. In: *Valóság*, XLV. évf. 11. sz. 36–61.

⁷ Jefferey, Keith (2011): *MI6. The History of the Secret Intelligence Service*. Bloomsbury, London. 8–22.

⁸ Ungváry Krisztián (2013): „Anglia a második legnagyobb ellensége Magyarországnak”. A londoni magyar hírszerző rezidentúra saját jelentései tükrében 1951 és 1965 között. In: *Századok*, CXLVII. évf. 6. sz. 1513–1561.

⁹ The National Archives (TNA) Foreign Office (FO) 371/151626 NH 1151/5 Anglo-Hungarian Trade Talks, 1960. Minutes of the first meeting on January 5. 5th January 1960. 1–4.

daságpolitikai ügyekért felelős követségi másodtitkár¹⁰ – (fn. "Budai") megismerkedett R. D. C. McAlpine brit diplomatával, aki saját elmondása szerint a Foreign Office (a brit Külügyminisztérium) kelet-európai referense volt. Tekintve, hogy az illetékességi terület szerint Magyarországgal is a nevezett személy foglalkozott, őt is meghívták a fogadásra, amit [Thomas] Brimelow, a FO északi osztályának akkori vezetője,¹¹ is megtisztelt jelenlétével. Pados Gábor – ekkor a Belügyminisztérium (BM) II/3 (Hírszerző) Osztály¹² rendőr nyomozó századosa¹³ – huzamosabb ideig beszélgetett a McAlpine-nal, aki néhány évvel korábban a moszkvai brit nagykövetségen teljesített szolgálatot. McAlpine nem érezte magát rosszul az orosz fővárosban, ám a diplomáciai státuszt az ezzel járó kööttségek, a feszült politikai légkör és a rengeteg munka következtében sokszor terhesnek érezte. A brit diplomata nagyra becsülte a szovjet kultúrát, Mihail Solohovot az egyik legnagyobb írónak könyvelte el, a *Csendes Don* volt a kedvenc olvasmánya. McAlpine ugyanakkor érdeklődött Magyarország gazdasági helyzetéről, főleg a mezőgazdaság átszervezéséről. Megjegyzéséből kitűnt, hogy a budapesti brit követség első helyen foglalkozott a kérdéssel, és maga is sokat olvasott a témáról. A célszemélynek olyan benyomása támadt, hogy Magyarország a gépesítés terén küzd komoly gondokkal. Pados a csúcstalálkozóról és a magyar–angol gazdasági tárgyalásokról tett fel neki kérdéseket, amire hangsúlyozottan magánvéleményét mondta el, mert „a nagypolitikai kérdésekben a diplomaták sokszor tájékozatlanabbak, mint ahogy a kívülállók feltételezik”. Amikor az étkezésre terelődött a szó, McAlpine elismerte, hogy a gulyásleves nagyon ízlett neki, így beszélgetőpartnere át is adott egy igazi magyar ebédre és vacsorára szóló meghívást, amit az angol örömmel elfogadott. Pados megígérte, hogy a tárgyalások végeztével telefonon keresni fogja, amennyiben elérhető. McAlpine rábólintott, noha meglepte, hogy Pados ezt követően is Londonban marad. Az angol kb. 38–40 éves lehetett, jó fellépésű, barátságos ember benyomását keltette, főnökétől eltérően, ti. Brimelow végig megjátszotta magát. Az ebéd végeztével McAlpine Brimelow mellé húzódott, ám a búcsúzásnál barátságosan viselkedett, és Pados felvetésére azt válaszolta, hogy várja

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) – XIX – J – 41 – a – Londoni követség 1946–1961 – 1-es doboz (d). – 433/1959 – Tárgy: Követségi munkakörök megszólása. – London. 1959. V. 29. 444–446.

¹¹ Dalyell, Tam (1995): Obituary: Lord Brimelow. *Independent*, 4th August 1995. 20.

¹² Palasik Mária (2013): A BM II/3. (Hírszerző) Osztály. In: *Cseh Gergő Bendegúz – Okváltó Imre (Szerk.): A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – LHarmattan Kiadó, Budapest. 63.

¹³ Pados Gábor. https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:2600003037731468::NO::P5_PR5_ID:1107589 – Archontológia Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Pados Gábor 686/986 (letöltés dátuma: 2020. 04. 01.).

a megkeresését. Ezt más nem hallotta, de az ebéd alatt zajló beszélgetés sem volt feltűnő, mert McAlpine az asztal egyik végén ült egyedül, mellette balról Pados, jobbról Lengyel, aki az angol delegáció egyik tagjával beszélgetett. McAlpine valószínűleg azért húzódott el, mert Pados elismerte, hogy a MNK követségéhez tartozik, ám ettől függetlenül úgy tűnt, sikeresen összebarátkoztak. McAlpine személyét amiatt tartották érdekesnek, mert a rezidentúra első magasabb beosztású kapcsolata volt a Foreign Office személyzetéből. Pados a diplomata hírszerző lehetőségeit komolynak ítélte – a BM II/3. Osztály feladatai tekintetében kiemelt helyre került az amerikai, angol, francia és nyugatnémet hírszerző és elhárító szervezetbe történő ügynöki behatolás¹⁴ –, ezért állandó kapcsolat kialakítására törekedett. A megismerkedés nem hatott provokációnak, hiszen Pados közeledésére kedvezően reagált, már akkor is szívesen elbeszélgetett vele, amikor a küldöttség más tagjaival csak egy-két udvarias mondatot váltott. McAlpine ekkor valószínűleg még nem volt tisztában Pados valódi küldetésével, azonban Brimelow ezt bizonyára tudatta vele, hiszen egy idő után láthatóan visszahúzódott. Pados feltűnően közlékenynek minősítette McAlpine-t, ami a FO beosztottainál szokatlan, egyben javasolta, hogy kérjék ki a szovjet társszerv véleményét az angol diplomatáról.¹⁵

Az első utasítás. Vita az információk értékeléssel kapcsolatban

A II/3. Osztály helyettes parancsnoka elismerően szólt Pados leleményességéről, amit McAlpine – a továbbiakban Ugró – ügyében tanúsított, miközben egyetértett a mértéktartó értékeléssel és az általa tett javaslatokkal. Vértes János alezredes (fn. „Alföldi”) utasítása szerint Padosnak telefonon kellett egyeztetnie a diplomatával egy magyaros étteremben megtartandó vacsoráról, de arra is rá kellett kérdeznie, hogy McAlpine ragaszkodik-e az írásos meghíváshoz. Vértes úgy látta: pozitív válasz esetén sikerül a közeledési kísérlet titokban marad, míg az elutasítás élet Pados azzal is tompíthatta, hogy reménykedik egy későbbi, sokkal megfelelőbb időpontban. Ám az alezredes rámutatott, hogy a kitérő-tartózkodó válasz alaposan megnehezítené a konspirációt. A százados ekkor azt készült kommunikálni, hogy az elkövetkező napokban vidéki utazást tervez, emiatt rögzítené az időpontot, de azonnali válasz hiányában visszatérése után újból jelentkezik. Vértes csupán azt írta elő: kerüljék el,

¹⁴ Okvách Imre (2001): Jelenés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 114(4): 689–706.

¹⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL) – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: R. D. C. Mc. Alpine személye. – Jelentés. London. 1960. I. 4. 5–8.

hogy McAlpine levelet írjon vagy telefonáljon a követségre vagy Pados lakására. Ám arra is rámutatott, hogy a találkozó előtt az önellenőrzésnek természetesként kell hatni, nehogy ezzel hívja fel magára az elhárítás figyelmét. A találkozás a személyes kapcsolat szorosabbra fűzésére és a közös téma keresésére irányult, az információszerzés csak arra korlátozódott, ami a beszélgetés közben elhangzik.¹⁶ Pár nappal később Hajdú Pál őrnagy viszont bírálta Padost, mivel jelentése nem volt elég világos, és több pontatlanságról árulkodott. Például McAlpine kijelentette: „Anglia érdekelt Nyugat-Németországgal való kereskedelmünk csökkentésében, de ennek érdekében nem tehetnek semmit, mert az OEEC legutóbbi ülése köti őket.” A II/3. Osztály viszont úgy tudta a sajtó révén, hogy a legutóbbi OEEC-ülésen semmiféle olyan döntés nem született, amely az addiginál jobban korlátozta volna a szervezet tagjai és a szocialista országok kereskedelmét, ráadásul a távirat más információi sem bírtak jelentős értékkel a benne található értesülések közismertsége, illetve nyilvánosságra kerülése miatt.¹⁷ Pados később annyiban korigálta McAlpine megnyilvánulásait, hogy az nem hangzott el részéről, hogy a vámok vagy a kontingensek liberalizálása terén London kedvezőbb feltételeket tudna biztosítani. Azt állította: az angolok meg akarnak egyezni, hiszen elégedettebbek a Magyarországgal folytatott külkereskedelemmel, mint amit cseh vagy a lengyel viszonylatban folytatnak. A kérdés a magyar kivitel volumenéről szólt, ám ennek emeléséhez csak bizonyos feltételekkel járultak hozzá, mint például NSZK–magyar relációban az export és az import csökkentése. McAlpine viszont a párizsi megállapodások miatt akkor sem ígérhetett brit viszonylatban kedvezőbb elbírálást, ha ez a feltétel megvalósul.¹⁸ A magyar–nyugatnémet árucseré ekkoriban 240 millió márka körül járt,¹⁹ ami Bonn szempontjából nem volt kiemelkedő, azonban Magyarország nyugati irányú külkereskedelmének 25%-át jelentette.²⁰

¹⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – II/19. sz. utasítás „A”-tól Barna elvtársnak! London. – Tárgy: R. D. C. Mc. Alpine ügye. – Budapest. 1960. I. 21. 9–10.

¹⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – 63/T – 386/60 – Értékelő jelentés. – Budapest. 1960. I. 25. 11.

¹⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: „Ugró” információja. – Jelentés. London. 1960. II. 9. 14–15.

¹⁹ Horváth István – Németh István (1999): ...és a kőfalak leomlanak. *Magyarország és a német egység 1945–1990. (Legenda és valóság)*. Magvető, Budapest. 125–133.

²⁰ Békés Csaba (2003): Titkos válságkezeléstől a politikai koordinációig. Politikai egyeztetési mechanizmus a Varsói Szerződésben, 1954–1967. In: *Rainer M. János (Szerk.): Múlt századi hétköznapok. Tanulmányok a Kádár-rendszer kialakulásának időszakáról*. 1956-os Intézet, Budapest. 31.

A második hivatalos találkozó

Pados január 18-án ismét McAlpine mellé ült a magyar követség által adott ebédnél. A brit tisztviselő az előző alkalomhoz képest jóval zárkózottabbnak bizonyult, magától politikai jellegű beszélgetést nem kezdeményezett, ugyanakkor a kérdésekre udvariasan, de röviden válaszolt. Láthatólag feszélyezte, hogy vele szemben Suitch (Hypher helyettese a Board of Trade-nél)²¹ foglalt helyet, aki jóval kevesebbet társalgott a szomszédjával, így gyakran figyelte Pados és McAlpine vitáit. A követési titkár ezért jobbra életútjáról kezdte kérdezzetni partnerét. Az akkor 41 éves McAlpine katona volt a második világháborúban, feleségével a harcok szünetében házasodtak össze. Az asszony eredetileg ápolónőként szolgált, de a beszélgetés pillanatában az otthon és a három gyerek – egy 12-14 év körüli lány és két kisebb fiú – nevelése már minden idejét lekötötte. McAlpine elismerte, hogy nem készült diplomáciai pályára, csak a véletlen hozta úgy, hogy leszerelése után a FO állományába került. A tisztviselő nem élt nagy társasági életet, ugyanis messze lakott a hivatalától, de a felesége is nehezen tudott elszakadni a napi munkájától, míg háztartási alkalmazottra anyagi okok miatt nem gondolhattak. Pados elismerte, hogy a külszolgálat neki sem könnyű, mert felesége és gyereke Budapesten tartózkodik. Az ebéd- vagy vacsorameghívás itt nem került szóba, de McAlpine megjegyezte, hogy nem a másodtitkár FO-ban teendő búcsúlátogatása lesz a következő alkalom a találkozásra. Pados elismerően szólt arról, hogy a brit diplomatának nincsenek provokatív kérdései és nem tesz szemtelen megjegyzéseket, a lényeges kérdésekről is hajlandó tárgyalni, ugyanakkor tartózkodóan, de mégis elmondja véleményét. A százados úgy vélte, hogy McAlpine szerény körülmények között él, a vendégek közül ugyanis ő volt a legkevésbé elegáns. Cipője elnyűtt volt, a legolcsóbb cigarettát szívta, a második esetben üres cigarettásdobozsal jött. A brit diplomata érezhetően érdeklődött Pados személye iránt, hiszen ahogy másodszer találkoztak, rögtön odament hozzá, üdvözölte és a nevéen szólította, valamint főleg vele társalgott egész idő alatt. Pados a FO évkönyvében ellenőrizte McAlpine adatait,²² amelyből kitűnt: iskoláit Winchesterben és Oxfordban végezte, 1939-től 1946-ig katona volt, 1947-től állt külügyi szolgálatban. Egy ideig a külügyminiszter magántitkárának helyetteseként, majd 1949–50-ben a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál tevékenykedett, 1954-től előbb Limában (Peru) lett első titkár konzuli beosztásban, végül 1956–58 között a Moszkvai Nagykö-

²¹ TNA FO 371/151626 NH 1151/5 Anglo-Hungarian Trade Talks-1960. Minutes of second meeting. Jan. 7. 7th January, 1960. 1

²² ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: R. D. C. Mc Alpine személye. – JELEN-TÉS. London. 1960. II. 7. 12–13.

vetségén volt I. beosztott.²³ Pados nem tekintette beszerzési jelöltnek a diplomatát, mert egyrészt nem igazodott ki rajta, másrészt rájött, hogy a McAlpine személyével történő foglalkozás másokhoz képest sokkal nehezebb lenne. A százados nem zárta ki, hogy McAlpine maga is valamely operatív szervhez tartozik. Nyúl István rendőr őrnagy (fn. „Barna”), a rezidentúra vezetője,²⁴ potenciális társadalmi kapcsolatként látta használhatónak, így azt szorgalmazta, hogy Pados a hivatali érintkezést próbálja személyes jó viszonyra formálni, ehhez a függőben hagyott vacsorameghívás adott lehetőséget.²⁵

A figyelmeztetés

1960. március 3-án a londoni rezidentúrát a budapesti központ arról értesítette, hogy a KGB (Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi – Állambiztonsági Bizottság) a következő adatokkal rendelkezett Pados vitapartneréről. Robert Douglas Christopher McAlpine, aki 1919-ben született az angliai Plymouth városában, 1956 decemberétől 1959 márciusáig Nagy-Britannia moszkvai nagykövetségének első titkáráként működött, mint a külpolitikai osztálynak és a követség biztonsági szolgálatának vezetője. A brit diplomata ellenségesen viszonyult a Szovjetunióhoz, és pozícióját arra igyekezett felhasználni, hogy a többi nyugati ország követségein keresztül az angolokat érdeklő adatokat gyűjtsön, miközben a fenti külképviseletek alkalmazottait igyekezett Moszkva ellen hangolni. A KGB tájékoztatása alapján úgy tűnt, hogy McAlpine a brit katonai hírszerzők társaságában utazgatott a SZU területén, személyesen is végzett felderítést, nyíltan és titokban fotózott, valamint hosszadalmasan jegyzetelt és térképet rajzolt. 1958 nyarán a KGB kvázi tetten érte, amint Moszkva környékén magához vette egy ismeretlen által elhelyezett tárgyi postaláda (a hírszerzés által használt titkos rejtékhely) tartalmát. Ezzel párhuzamosan McAlpine felügyelte munkatársai szovjet állampolgárokkal fenntartott kapcsolatait, intézkedett ezek megszakításáról és a kompromittálódott kollégák hazarendeléséről. A tájékoztatás szerint skóciai arisztokrata családból származott, mint az ottani törzsi szervezet (klán) feje, Skóciában jelentős saját vagyonnal rendelkezik. Igaz, a fősvénység nem állt tőle távol. McAlpine Manchesterben és Oxfordban végzett, a szolgálati helyei megfeleltek a korábban leírtaknak.

²³ The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960. *Members of the Staff of The Foreign Office (Edited by)*. Harrison and Sons Ltd., London. 1960. 283.

²⁴ Pál István: Egy „független” jogi tanácsadó. Tarján Imre esete a londoni magyar hírszerző rezidentúrával. In: *Betekintő*, X. évf. 1. sz. 2.

²⁵ ÁBTLL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugro” – Tárgy: R. D. C. Mc Alpine személye. – JELEN-TÉS. London. 1960. II. 7. 12–13.

Moszkvába felesége, Helen Marjorie Frances Kennan is elkísérte. Vértés mindezek alapján felhívta a rezidentúra figyelmét, hogy McAlpine aktív hírszerzőtisz, aki az elhárító munkában is szakember, ez foglalkoztatási köréhez hozzátartozik.²⁶ A rezidentúra a célszeméllyel való foglalkozás folytatására tett javaslatot az óvatossági rendszabályok betartása mellett, ugyanis több korábbi közlése is beigazolódott és értékesnek bizonyult.²⁷

A közös program megszervezése

Pados március 10-én átnyújtotta az egy héttel későbbi időpontra szóló vacsorameghívást a *Mignon* osztrák–magyar étterembe, amit a brit tisztviselő készségesen elfogadott, bár egy bizonyos idő elteltével a beszédéből érezni lehetett neheztelést, amiért Pados ismeretlen helyre viszi. A *Mignon* vendéglőt magas árai és a jómódú emigránsok ismétlődő jelenléte miatt a rezidentúra operatív célból nem vette igénybe. Egy nappal az esemény előtt McAlpine kézzel írt levelet küldött, amelyben szabadkozott, hogy hivatalos ügyben azonnal Párizsba kell mennie, és csak a hónap végén jön vissza. Pados tudomással bírt az OEEC tanácskozásáról, ugyanakkor név nélkül felhívta McAlpine hivatalát, ahol a titkár nő megerősítette a levélben foglaltakat. Az április 4-i fogadáson áttették a találkozót 12-re, McAlpine egy pár nap múlva viszont felhívta Padost, hogy aznap este egy külföldi rokona átutazóban Londonba érkezik, akivel csak a repülőtéren tud beszélni. Pados elfoglaltságaira tekintettel jelezte, hogy hirtelen nem tud más időpontot mondani, mire McAlpine mentegetőzni kezdett, mondván, nem akar kitérni a találkozó elől. Pados végül április 18-án követségi vonalról bejelentkezett a diplomatánál, akivel megállapodott a 21-i időpontban. A százados a *Mignon* étterem felé látványos önellenőrzést nem folytatott, a vendéglőbe negyedórával a találkozó előtt megérkezett. Pados ki tudott választani egy, a faltól távol lévő asztalt, ahonnan jó kilátás nyílt az egész helyiségre, noha sem vacsora alatt, sem elválásuk után nem tapasztalt figyelmet. McAlpine kb. 10 percet késett, mert kocsijával nem tudott a közelben parkolni. Pados a meghívást azzal legalizálta, hogy néhány, kisebb jelentőségű nyílt követségi ügyben próbál tanácsot kérni.²⁸ Ennek keretében elpanaszolta, hogy a budapesti közvetlen angol légijárat ügyében igencsak elhúzódik a döntés, mire McAlpine felfedte, hogy egy magántársaság ajánlata elle-

²⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – IV./4. sz. utasítás „A”-tól Barna elvtársnak! London. – Tárgy: Ugró ügye. – Budapest. 1960. III. 3. 18–19.

²⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: Ugró ügye. A. vonal. – JELENTÉS. London. 1960. IV. 1. 20–21.

²⁸ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: Vacsora „Ugró”-val. – Jelentés. London. 1960. IV. 30. 22–24.

nére kormány szinten vonakodnak légügyi szerződés aláírásától.²⁹ Pados azért kérdezett rá, mert McAlpine március 10-én már elárulta, hogy ismeri a követségi másodtitkár által két nappal korábban Oliver FO osztályvezetőnél tett látogatásáról készült jelentést. A százados kifejezetten örült a személyes jó viszonyoknak, mondván, Oliver 40 perc alatt sem mondott semmit, míg a célszemély két perc alatt összefoglalta a lényegét. Pados reményének adott hangot, hogy az enyhülés magával hozza, hogy a szocialista országok diplomatái és a hivatalos szervek képviselői között is kapcsolatok alakulnak ki, még ha ennek kevés jele is volt. McAlpine rámutatott: a FO-ban is különböző emberek dolgoznak, például Oliver hivatalnok stílusban tárgyal. A hozzá hasonlók félnek a felelősségtől, túl nagy jelentőséget tulajdonítva maguknak, hozzátéve, hogy Pados hivatalosan kereste fel Olivert, akit akkor látott először, ezért nem is mondhatott mást. McAlpine viszont korrekt kollégának tartotta Padost, akinek bátran elárulhatja magánvéleményét, hogy megkímélje a későbbi csalódástól. Padost érdekelte, hogy McAlpine hogyan jutott hozzá a jelentéshez, amikor a légügyi kérdések nem feltétlenül hozzá tartoznak. A brit tisztviselő ekkor felhívta partnere figyelmét, hogy a FO-ban mindenről jelentést kell írni.³⁰

A nézetazonosság

McAlpine rövid ideig tartózkodott az Egyesült Államokban, amiről úgy beszélt, hogy „nagyon érdekes hely, de képtelen lenne ott élni”. Az amerikai életformát nem tudta magáévá tenni, a kultúrájukat primitívnek, eltorzultnak tartotta. McAlpine utálta az amerikai filmeket és a feltűnést keltő, művészeti irányzatokat. Esztétikai kérdésekben konzervatív volt, szerette, ha a zenének dallama van, vagy a festmény valóban azt ábrázolja, ami a címe. Az absztrakt művészet sikerét a sznobizmusnak tulajdonította, ugyanakkor nem értette, hogy miért terjedt el az irányzat például Lengyelországban, ahol nincs meg az a gazdag vásárlói réteg, akikre képviselőik támaszkodhatnak. McAlpine úgy vélte, hogy az ottani művészek részéről ez politikai tüntetés volt, pedig okosabban is lehetett volna tiltakozni, mert így rossz értelemben népszerűsítették a nyugati kultúrát.³¹ A 60-as évek elején a szocialista realizmus béklyói ellen modern stílusú alkotásokkal tiltakozó művészeti elit valóban úgy

²⁹ MNL OL – XIX – J – 1 – j – Anglia 1945–1964 – 64-es d. – 190. tétel – 001706/1 – 81/3/1960 – Tárgy: Látogatás a F. O.-ban a légügyi szerződés a Tradair ajánlata ügyében. – London, 1960. III. 8. 1–3.

³⁰ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: Vacsora „Ugró”-val. – Jelentés. London. 1960. IV. 30. 22–24.

³¹ Uo. 25.

érezhette, hogy a lengyel állam valahol a mecénási szerepét játssza. Ti. Wladyslaw Gomulka, aki 1956-tól töltötte be a Lengyel Egyesült Munkáspárt (LEMP) első titkárának tisztségét, a kulturális szférában tett engedelmekkel próbálta az értelmiséget a maga oldalára állítani, valamint Moszkvával szemben az országa függetlenségét demonstrálni. A LEMP hivatalos rendezvényein több alkalommal is modern absztrakt festmények adták a dekorációt, ugyanakkor az egyes művészek tárlatain és az ünnepélyes megnyitókön sokszor tiszteletüket tették a hatalom képviselői.³² Pados megjegyezte, hogy az amerikanizálódási folyamat az angol fiataloknál is eléggé széles körű, de nem tudta az okát. McAlpine ezt világhírességnek tekintette – „az »angry young man« hazája az USA, és ezek a fiatalok lázadnak, sokszor maguk sem tudják, mi ellen” –, abban viszont egyetértett partnerével, hogy a hosszúra nyúlt hidegháború deformálta az ifjúságot.³³ A már életében ikonikussá váló, tragikusan fiatalon elhunyt James Dean (1931–1955) által az *Ok nélkül lázadó* című filmben megszemélyesített tizenéves fiú viselkedését az amerikai kulturális expanzió jóvoltából nagyon sok fiatal a valós életben is megpróbálta követni.³⁴ A dühös fiatalember jelensége ugyanakkor Nagy-Britanniában is létezett, ahogy azt John Osborne *Look Back in Anger* című 1956-os drámája is bemutatta. A történet főhőse egyszerre lázadt a tovább élő viktoriánus erkölcsiség, valamint a kibontakozó jóléti állam konformizmusa ellen.³⁵ Az ifjúság tiltakozása, amely valahol ösztönösen és egyidejűleg szólt a hidegháború szélsőséges politikai klímájának és a viktoriánus társadalmi normákból eredő kötöttségeknek,³⁶ azért is kapott erőre az 50-es évek derekán, mert a második világháború utóhatásaként nagyon sok gyerek nőtt fel apa nélkül vagy rendezetlen családi körülmények között.³⁷ Ti. 1942-től 1945-ig milliós nagyságrendet ért el a Nagy-Britanniában állomásozó amerikai és kanadai haderő létszáma, amely óhatatlanul együtt járt a házasságon kívüli születő gyerekek számának drámai emelkedésével,³⁸ akiket a közvélemény az akkori közfelfogás nem tekintette egyenrangúnak a hagyományos modell szerinti családokban élő társaikkal.³⁹

³² Piotrowski, Piotr (2010): *Art and Democracy in Post-Communist Europe*. Reaktion Books Ltd., London. 80–84.

³³ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: Vacsora „Ugró”-val. – Jelentés. London. 1960. IV. 30. 26.

³⁴ Springer, Claudia (2007): *James Dean Transfigured. The Many Faces of Rebel Iconography*. Texas University Press, Austin. 1.

³⁵ Karkovány Judit (1994): John Osborne (1929–1994): Dühöngő ifjúság. In: *77 híres dráma*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest. 434–439.

³⁶ Springer: i. m. 2.

³⁷ Welch, Bruce (1989): *Rock 'n' Roll. – I Gave the Best Years of My Life. A Life in the Shadows*. Viking, London. 5–9.

³⁸ Clapton, Eric (2008): *Clapton. Az önéletrajz*. Showtime Budapest Kft., Budapest. 5–25.

³⁹ Welch: i. m. 10–15.

A társadalom ráadásul egyáltalán nem volt megértő azokkal szemben, akiknek viselkedése vagy szexuális orientációja eltért a szokványostól. A brit törvények 1967 előtt büntetőjogi kategóriába sorolták a homoszexuális viszonyt,⁴⁰ így nem csoda, hogy Joe Meek, az első független brit zenei producer, aki az 1962-es *Telstar* című számával előkészítette az ún. brit könnyűzenei inváziót az Egyesült Államokban, az első sikereitől fogva intrikák és rosszindulatú híresztelések középpontjába került. A vélt és valós támadások, a stúdió kezdődő anyagi nehézségei, valamint az, hogy a rendőrség kapcsolatba hozta egy másságáról ismert üzletember halálával, összeroppantotta a producert, aki 1967. február 3-án meggyilkolta főbőr-lőjét, aztán magával is végzett.⁴¹ A magyar diplomata és McAlpine véleménye között kulturális és erkölcsi kérdésekben nem volt érdemi különbség, ugyanis az ez idő tájt középkorú brit külügyi tisztviselő és a már 30 éven felüli rendőr százados generációja a nagy gazdasági világválság és a 30-as évek nyomasztó időszaka, de mindenképp a második világháború borzalmaival követően egyaránt nyugalomra vágyott. Világképükben és életfelfogásukban már végképp nem volt helye az ifjúság lázadásának és a kulturális minták megkérdőjelezésének.⁴² Az viszont egyikükben sem tudatosult, hogy felnőttek világával szembeni kritikából eredő könnyűzenei forradalom volt az, amely már ekkor is erőteljesen megnövelte a magyar ifjúság soraiban az Egyesült Államok és Nagy-Britannia népszerűségét, ugyanakkor a hazai beatmozgalom kibontakozása hozzájárult egy félig-meddig autonóm kulturális szféra kialakulásához.⁴³

A fiktív életutak

McAlpine elmondása szerint egyszerű családból jött, apjának volt régi álma, hogy fiából diplomata legyen. 1938-ban szülői biztatásra jelentkezett a Foreign Office felvételi vizsgájára, ami nem sikerült, így csak a konzuli szolgálatot ajánlották fel a számára. McAlpine azonban kitért ez elől, mert nem volt előmeneteli lehetőség; lélekben úgy készült, hogy egy 20–25 évig tartó, eseménytelen alkonzuli kiküldetés várja Hongkongban vagy Manilában. (A kiküldetés nem biztos, hogy unalmas lett volna, tudniillik a második világháború előtt az alkonzuli, egyben Chief Passport Officer [fő útlevélreferens], volt az adott országban a mindenkor MI6 re-

⁴⁰ Egedy Gergely (1998): *Nagy-Britannia története*. Aula, Budapest. 321.

⁴¹ Repsch, John (1989): *The Legendary Joe Meek. The Telstar Man*. Woodford House, London. 42–311.

⁴² Bradányi Iván (1994): *James Dean*. ALFA STÚDIÓ Könyv- és zeneműkiadó, Budapest. 253–254.

⁴³ Borhi László (2018): *Nagybatalmi érdekek hálójában*. Osiris Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 234–239.

feratúra vezetője.⁴⁴) McAlpine a katonai szolgálatáról nem beszélt vagy kitérő választ adott, csak annyit árult el, hogy a háború után a Foreign Office visszahívta, amikor a diplomáciai és konzuli szolgálat egyesült. A diplomata bejárta a világot, de nem tartotta volna tragédiának, ha diplomáciai pályája véget ér. Croydon városában élt, nem sokkal korábban vett egy egyterű autót, amivel a vacsorára érkezett, illetve amivel a hétvégén kirándulni vitte a családot. A gyerekei a magas tandíjra való tekintettel állami iskolába jártak. Szabadidejében főleg otthon volt, kertészkedett és sokat olvasott, mindenekelőtt útleírásokat és történelmi regényeket. Sok minden érdekelt, azonban nem volt rá készítése és ideje, hogy valamely területen elmélyítse ismereteit, miközben nagyon szeretett vezetni és az országúton versenyezni. A szülők romantikus, nagyvilági életet szerettek volna fiuknak, de McAlpine felismerte, hogy magánvagyon nélkül a diplomácia világa sem különbözik más területektől. Ám ez nem jelentette azt, hogy a brit diplomata elégedetlen volt életével. A beszélgetés során Pados volt az igazi kezdeményező, McAlpine csak két kérdést tett fel: életcélja-e partnerének a diplomáciai világ, és hogyan szakosodott Angliára. A magyar diplomata a londoni kiküldetést a véletlen művének nevezte, hiszen alig beszélt angolul, amikor odakerült. A (fedőtörténete szerint) korábban a szomszédos országok jogi és konzuli problémáival foglalkozott, meg is jegyezte, hogy ennyi erővel Görögországba is kiküldhették volna. McAlpine jelezte, hogy ez Angliában sem volt szokatlan, ugyanis komoly ázsiai nyelvismerettel rendelkező diplomatát is küldtek már Dél-Amerikába. A vacsora barátságos hangulatban telt, igaz, további programot a rezidens utasítására nem egyeztettek, és McAlpine sem hívta vissza. Pados azt feltételezte, hogy a meghívás azért késett a második esetben, mert a brit diplomata felettesei nem foglaltak állást. Ezzel egy időben azt sem volt kizárható, hogy a százados vagy az étterem ellenőrzése késleltette a találkozót. McAlpine mindvégig udvarias maradt, így ha Pados nem ismerte volna a Központ figyelmeztetését, nem sejtette volna, hogy operatív figuráról van szó. McAlpine viszont jelezte, hogy szabadságát egyrészt Budapesten, másrészt a Balatonon szeretné tölteni.⁴⁵ 1960 májusában a Hírszerző Osztály a korábbi feltételekkel engedélyezte a további kapcsolattartást, amely külügyi vonalon is kívánatos, de egyben az óvatosságra hívták fel Pados figyelmét. A fogadásokra, rendezvényekre meghívhatták, Pados hivatali ügyekkel is mehetett hozzá,⁴⁶ ám 1961 augusztusának végén McAlpine aktív moszkvai hírszer-

⁴⁴ West, Nigel (1985): *MI6. British Secret Intelligence Service Operations 1909–45*. Panther Books, London. 111–112.

⁴⁵ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Tárgy: Vacsora „Ugró”-val. – Jelentés. London. 1960. IV. 30. 27.

⁴⁶ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – VI/2. sz. utasítás „A”-tól. – Barna elvtársnak! London. – Tárgy: Egyéb ügyek. – Budapest. 1960. V. 24. 28.

ző tevékenységére, valamint Pados és a brit diplomata közötti kapcsolat megszűnésére való tekintettel lezárták az ügyet.⁴⁷

McAlpine valódi élettörténete

McAlpine nem sokkal később New Yorkba került, majd 1964-től 1968-ig Mexikóban volt a brit nagykövetség második rangidős diplomatája. A FO 1969-ben nagykövetté tervezte kinevezni, azonban McAlpine visszautasíthatatlan igazgatói állásajánlatot kapott a Barrings Bankháztól. A dél-amerikai kontinens beható ismerete, magas szintű spanyol-, német-, orosz tudása nélkülözhetetlen emberré tette a pénzügytörténetnél, miközben a gazdasági élet sem volt teljesen idegen számára, hiszen az oxfordi Winchester New College-ban filozófiai, politológiai és közgazdaságtudományi tanulmányokat folytatott, amelyeket a második világháború kitörése miatt félbe kellett szakítania. A személyével kapcsolatos félelem egyáltalán nem volt alaptalan, ti. McAlpine 1939 és 1945 között előbb a Royal Navy (a Királyi Haditengerészet) légierejénél, majd a NID (Naval Intelligence Department – Haditengerészeti Hírszerzés) keretében szolgált. 1979-ben vonult nyugállományba. Christopher McAlpine 2008. szeptember elsején, 89 évesen hunyt el Londonban.⁴⁸

Utószó

Mindennek figyelembevételével jogos lehet a kérdés: volt-e esély arra, hogy a BM II/3. Osztály be tudja szervezni egy ellenséges ország hírszerzőtisztjét? Meglátásunk szerint, amennyiben a III/I. Csoportfőnökség ilyen irányú próbálkozása eredménnyel végződött, akkor erre a 70-es, 80-as évek folyamán kerülhetett sor valamelyik fejlődő országban, de semmiképp sem NATO-tagállamban. A KGB 1961-ig George Blake személyében rendelkezett ügynökkel az MI6-nél, ám az ő beszerzésére meglehetősen egyedi körülmények között kerülhetett sor. Blake 1951 decemberében észak-koreai fogságba esett, ráadásul haragban állt a brit establishmenttel, amiért potenciális apósa megakadályozta a lányával kötendő házasságot, mondván, a vőjelölt nem elég előkelő származású.⁴⁹ Miután a 30-as években ideológiai alapon megkörnyékezett fiatalok, akik jellemzően a második világháború idején kerültek a brit vagy az ameri-

⁴⁷ ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 25/T – „Ugró” – Záróhatározat. – Budapest. 1961. VIII. 28. 29.

⁴⁸ Christopher McAlpine, diplomat and banker, was born on June 14, 1919. He died on September 1, 2008, aged 89. *The Times* CCCXXIII, September 29, 2008. 53.

⁴⁹ Macintyre, Ben (2015): *Kém a csapatban. Kim Philby és a nagy árulás*. Gabo Kiadó, Budapest. 265–271.

kai hírszerzés állományába, az 50-es évek elejére már kiestek a körből. A KGB ugyanakkor nem vette észre, hogy eszmei téren elkötelezett fiatal ügynököket már nem tudnak beszervezni, hiszen az „első munkás-paraszt állam” 30-as évekbeli mítosza alaposan megkopott.⁵⁰ A szatellitállamok közül az ellenséges hírszerző- és elhárító szervekbe történő beépülés, a már huzamosabb ideje hivatásos állományban lévő személyek átállítása vonalán kizárólag az NDK hírszerzés, a HVA (Hauptverwaltung Aufklärung – Külső Felderítési Főigazgatóság) mutathatott fel sikereket. Az utóbbi fegyvertényt nem szabad lebecsülni, hiszen a közös nyelvre és történelemre, családi és üzleti kapcsolatokra való alapozással Markus Wolf, 1952 és 1986 között a HVA parancsnoka, elérte, hogy három kulcspozícióban lévő nyugatnémet állambiztonsági tiszt is az NDK szolgálatába álljon. Gabriele Gast, a BND (Bundesnachrichtendienst – Szövetségi Hírszolgálat) szovjet ügyekben illetékes, rangidős elemzője a kezdeti időszakban minden elmondott arról, hogy a BND mit tud, és mit vélelmez a Szovjetunió külpolitikájával és katonai törekvéseivel kapcsolatban. Amikor Gast lett a szovjet részleg helyettes vezetője,⁵¹ sikeresen kompromittálta az NSZK Szovjetunió elleni hírszerzési próbálkozásait. Klaus Kuron, a BfV (Bundesamt für Verfassungsschutz – Alkotmányvédelmi Hivatal) NDK elleni műveletekért felelős műveleti igazgatója révén a HVA 1981-től minden esetben ki tudta védeni a nyugatnémet elhárítás ellenintézkedéseit. Joachim Krase, az MAD (Militärische Abschirmdienst – Katonai Védelmi Szolgálat), a katonai elhárítás helyettes parancsnoka 1988-ban bekövetkezett haláláig gyakorlatilag mindent kiszivárogtatott, amit a Bundeswehr (Szövetségi Véderő), a hadsereg biztonsági apparátusa a Varsói Szerződés hírszerzői ellen folytatott tevékenységéről tudni kellett.⁵²

⁵⁰ Andrew, Christopher – Vaszilij Mitrohin (2000): *A Mitrohin-archívum. A KGB otthon és nyugaton*. Talentum Kiadó, Budapest. 414–416.

⁵¹ Schäfer, Bernd (2002): Stasi Files and GDR Espionage Against the West. In: *INS Info*, 42(2): 5–12. <https://forsvaret.no/ifs/IFS-Info-22002-Stasi-Files-and-GDR> (letöltés dátuma: 2019. 01. 31.).

⁵² Fischer, Benjamin B. (2014): Brudenorgane: The Soviet Origins of East German Intelligence. In: *Uwe Spiekermann (ed.): The Stasi at Home and Abroad. Domestic Order and Foreign Intelligence*. German Historical Institute, Washington DC. 160–170.